

Bokessay

Liv Emma Thorsen, *Hund! Fornuft og følelser*. Oslo: Pax Forlag A/S 2001. 382 sidor.

Försommarens VM i fotboll 2002, som gick av stapeln i Sydkorea och Japan, skapade som väntat en ny hunddebatt i Europa och Nordamerika. Historien upprepas varje gång det är internationella idrottstävlingar i Östasien. I Korea, liksom i Kina och flera andra östasiatiska länder, föder man av hävd upp hundar för köttets skull. Det har gammal hävd. För människor i dessa länder är det inte märkligare att äta hundkött än att vi äter en rad andra djurarter (nordamerikaner reagerar exempelvis fortfarande mycket negativt på att vi äter hästkött i form av bl.a. korv och pålägg för att inte tala om de onyanserade reaktionerna på intresset för valkött i Västnorden). Reaktionerna från hundägarhåll blev exempelvis starka när en svensk journalist under fotbolls-VM tog reda på hur hund tillagades och hur det smakade (jag har smakat hundkött under mina fältarbeten i Kina på 1980-talet och kan intyga att det är fullt ätbart, men någon särskilt sensationell smakupplevelse var det inte). Den svenska lyssnarreaktionen var emellertid en mild västanfläkt jämfört med de protester, ibland med en obehaglig rasistisk underton, som förekom på andra håll i väst mot koreanernas smakpreferenser. Koreanerna stod nu inte passiva inför denna oförtäckta eurocentriska och kulturimperialistiska hatkampanj mot sina kosttraditioner utan passade istället på att bjuda utländska gäster på smakprov av denna i deras ögon fina delikatess.

Vi äter inte hund vare sig i Norden eller i flertalet övriga västländer, åtminstone inte

nu längre (det har förekommit som normalföda åtminstone hos vissa marginalgrupper i äldre tid också i Europa). Motståndet mot de koreanska matvanorna har emellertid kanske mindre med europeiska födotabun att göra, än med hundens nuvarande plats i människors liv. ”Människans bästa vän”, heter det ju i Norden och sin bästa vän äter man givetvis inte, åtminstone inte i ett modernt samhälle. Under det senaste århundradet har hunden nämligen genomgått en moderniseringsprocess och, med förändrade levnadsförhållanden, fått en ännu tätare binding till människan. Hunden har blivit en familjemedlem som delar vått och torrt med övriga i ett hushåll. Från att länge ha varit ett bruksdjur som kom människan till nytta som en hjälpende hand vid jakt, vallgång eller som gårdsvar, har hunden flyttat in i människornas boningar och tagit plats bland barnen eller rentav blivit en ersättning för dem. Intresset för brukshundar är förvisso fortfarande stort, men även bruks- och jakthundar är i dag familjemedlemmar på ett sätt som tidigare var okänt.

Trots att hunden utgör människans äldsta husdjur – domesticeringen av varg ägde rum för över 15.000 år sedan – har etnologernas intresse för hundens roll i allmogesamhället (eller i vår tid heller för den delen) varit förvånansvärt begränsat i Norden. Om det var människor som tog vara på vargvalpar och gjorde till sina eller vargar som uppenbarligen på ett framgångsrikt sätt expanderade sin nisch genom att ansluta sig till människor skall vi låta vara osagt. I varje fall har de båda arterna kunnat dra stor nytta av varandra. Som bruksdjur är hundens potential, som Staffan Thorman brukar framhålla, långt

ifrån optimalt utnyttjad. Själv är jag fascinerad av tanken på att vi i Norden skulle kunna införa boskapshundar för att hålla vargar borta från får- och tamrenhjordar, på samma sätt som jag under fältarbeten i Turkiet i slutet av 1970-talet observerade att yörükerherdarna med hjälp av sina anatoliska hundar skyddade boskapen från rovdjur.

Hunden är det husdjur som är mest spritt över hela världen. Medan övriga husdjur som häst, nötboskap, får och gäss till och med varit föremål för akademiska avhandlingar inom vårt ämnesområde, sägs det ganska lite om hundar i de vetenskapliga undersökningar vi har rörande böndernas eller nomadernas liv i Norden. Man söker förgäves efter uppgifter om hundhållning i flertalet etnologiska handböcker om allmogeliv.

Egentligen är detta ointresse för hundens betydelse märkligt eftersom kanske flertalet av oss någon gång under livscykeln har haft hund, antingen den var lekkamrat när vi växte upp, hobbieverksamhet under vuxenlivet eller som sällskap efter pensionen. Hunden har tytt sig till människorna och blivit som de, men vi har också närmat oss hunden. Vi kan så väl frysa som skämmas som en hund. Någon gång har vi väl också fått slita hund och hundgöra utgör en del av arbetslivets sidor. Så har det också alltid varit i Norden. Redan i de medeltida landskapslagarna regleras hundhållandet. Hunden har funnits hos såväl bönder som torpare och har alltid varit en oundgänglig medarbetare för den samiske renskötaren eller jägaren. Varje fritidsjägare håller sig med en fyrbent jaktkamrat. Hunden har också kunnat flytta med in i städerna och tagit plats i den postindustriella urbana miljön. Åtskilliga yrkesgrupper använder hundar i sitt arbete.

Om detta saknar vi alltså närmare studier. Därför är det glädjande att den norska etnologen Liv Emma Thorsen nu publi-

cerat en brett upplagd och mycket vackert illustrerad undersökning av hundens betydelse i Norden genom tiderna. Med utgångspunkt bland annat i Keith Thomas inträngande exposé över människans förhållande till naturen i England 1500–1800 samt Yi Fu Tuans granskning av sällskapsdjurens plats i människornas liv, tecknar Thorsen hundens betydelse i historia och nutid, inte bara i Norge utan också i övriga Norden, samtidigt som hon ständigt gör utblickar genom exemplifieringar från hela västvärlden. Det gör hon med stor kunskap och med ett sinne för det väsentliga. Tyngdpunkten i resonemangen ligger kanske på ett samtidsförhållande, även om historien ständigt tjänar som korrektiv och att belysa förändringsaspekter. Hon bygger sin studie dels på frågelistsvar, bl.a. ”Hundeliv og menneskeliv” som distribuerades av Norsk etnologisk granskning 1995 och resulterade i 130 svar, dels på en rejäl beläsenhet i relevant litteratur. Givetvis har *Norsk Kennel Klubs Tidsskrift* utgjort en viktig källa. Dessutom har material insamlats under resor i olika delar av Europa och Nordamerika. Svaren på flera frågelistor på Nordiska museet har innehållit användbart material (fler kunde ha utnyttjats). Museisamlingar från Norden och Storbritannien har också kommit till användning. Beläsenheten är uppenbarligen omfattande och som svensk saknar jag kanske mest Sven Hedins *Mina hundar i Asien* och Axel Lindströms böcker i litteraturförteckningen.

Det här är alltså en mycket användbar bok som ger upphov till en rad reflektioner kring eget och andras hundhållande genom åren. Vi får här nöja oss med funderingar kring ett par av kapitlen i den innehållsrika boken. I det gamla bondesamhället hölls på sina håll alla husdjuren inomhus vintertid. Det var inget konstigt att kor och höns huserade i köket tillsammans med människorna. Med moderniseringen fick dju-

ren emellertid flytta ut ur stugan. Däremot har istället hunden flyttat in och tagit plats i hushållet från att tidigare ha varit gårdsvår ute på tomten. Den har blivit en familjemedlem som till och med delar säng med sina vårdare. Det är inte ovanligt att hunden får slicka sin ägare i ansiktet. Gränserna mellan hunden och dess ägare är få. Sällskapshunden står ofta i ett slags föräldrar-barn-relation till sin/a vårdare. I Sverige kallas vårdaren husse eller matte – vilket är kortformer för husbonde respektive matmor, en betydelse som knappast längre är uppenbar för talaren – och visar hundens gamla tjänarförhållande till sin ägare – men i flera språk säger man helt enkelt ”far” eller ”mor” i förhållande till sin sällskapshund.

Genom förändrad syn på sällskapsdjuren men också genom en medveten kampanj från olika hälsovårds- och djurskyddsorganisationer har hundens levnadsvillkor radikalt förändrats under 1900-talet. Borta är det som på 1960-talet i Sverige kallades bandhundseländet. Hunden bor numera inomhus eller i särskilda hundgårdar. Hundens närhet till människan tar sig en rad intressanta uttryck: dit hör hundkyrkgårdar, pensionat för hundar, specialdesignade flytvästar för sommarens segelturer, kläder åt hundar samt anvisade rastplatser för hundens toalettbestyr i våra städer. Hundpsykologer behandlar dock kanske oftare hundens ägare snarare än hunden, men att det existerar sådana skall givetvis ses som ett tidens tecken. Hunden är inte längre människans följeslagare utan en kär och nära familjemedlem och vän. Man kan till och med låta ställa hundens horoskop. Jo, det förekommer att hundägare vänder sig till astrologer för att finna ut mer om hundens framtid! Att dessutom på internet hitta personliga hemsidor för enskilda hundar är helt följdriktigt.

I ett intressant kapitel om rashundar och byrackor får vi inblickar i hur modernise-

ringsprocessen inleddes. Under det sena 1800-talet vann det brittiska rastänkandet parat med en framväxande nationalistisk världsbild insteg också i hundaveln. Framväxten av kennelklubbar bidrog till att rasideologin slog igenom på bred front. England tog ledningen och följdes av andra länder. Den tyska reaktionen lät inte vänta på sig och resultatet blev så småningom schäfern som ansågs svara mot det tyska borgerliga idealet. Rashundar blev sedan norm inom nordvästeuropeisk hundhållning. Det skulle emellertid dröja ända till 1960-talet innan rashundar blev det dominerande inslaget bland hundar i Norge och i Sverige, något som hänger samman med hushållens ökade köpkraft, modemedvetenhet och kanske omsorg om hundarnas exteriörer och önskade storlekar. Det kan tilläggas att det dock funnits motståndsfickor. Vissa norrländska jägare föredrog, som etnologen Åke Daun visat i sin studie av arbetare i Båtskärsnäs på 1960-talet, blandrashundar framför renrasiga stövare eller spetsar. Under 1990-talet kom blandrashundarna tillbaka i Sverige, delvis som ett resultat av lågkonjunkturen där ekonomin lade hinder i vägen att köpa en rashund, delvis också som uttryck för en växande misstro mot vad man upplevde som ”sönderavlade” rashundar (i Norge föds exempelvis merparten av engelska bulldogar genom kejsarsnitt; flera raser lider av medfödda höftledsfel; andra uppges ha temperamentstörningar). Kanske är denna misstro början till en ny syn på hundhållandet?

I Sverige, precis som i Norge, har inhemska lantraser (gråhund, jämthund, västgöta-spets, lapphund) eller lokalt/individuellt medvetet framavlade raser (stövare, drever, hälleforsare, skånsk terrier) behållit sina populariteter sedan de erkänts av de nationella kennelklubbarna. I Norge har elghunden, buhunden och den lilla lundehunden upphöjts till nationella raser, vanligen som ett resultat av enskilda entusiasters medvetna

strävanden. Så har det varit i många länder (på Färöarna har de gamla lantraserna emellertid helt försvunnit, på Nólsoy fanns en gång rentav en motsvarighet till lundehunden från Lofoten. Här saknades emellertid någon förespråkare som värnade om dess särart). Vad man ofta glömmet bort är att många av våra vanligaste rashundar inte alls är några gamla lantraser, utan har kommit fram genom medveten korsningsavel. Renrasighet är ett luddigt och egentligen obsolet begrepp med rötter i en nu övergiven idévärld. Ämnet förtjänar definitivt en fördjupad framställning.

I *Politiken* den 7 juni 2002 kunde man läsa en aggressiv insändare om importen av hundpälsar och hundskinn som sker till EU, vanligen under falskt varumärke. Importen kommer, enligt insändaren, främst från Kina och Thailand, men även från en rad andra länder importeras, enligt samma källa, hundskinn. Bruket av hundskinn har, som också Thorsen visar, gamla anor och under 1800-talet blev efterfrågan så stor att man kan tala om en kommersiell uppfödning av pälshundar. I Sverige var denna uppfödning, som jag visat i en tidigare studie, koncentrerad till mellersta Norrland och åkpälsar av hundskinn hade långt in på 1900-talet en omfattande efterfrågan inom och utom landet. På samma sätt var hundskinnspälsar mycket efterfrågade i Alaska under guldruschens dagar. Utförseln av skinn från Manchuriet var ännu i början av 1900-talet omfattande och ägnad den nordamerikanska marknaden. Också i Norge har hundskinn efterfrågats, bl.a. sålde jämtar hundskinnspälsar i Norge. Thorsen ger en rad fina bilder på olika plagg i hundskinn. Numera efterfrågas knappast hundpälslängre, även om insändaren i *Politiken* gör gällande att hundskinn har en vid användning bl.a. som handskinn utan att vi vet om det.

Ett intressant avsnitt i Thorsens bok handlar om hundnamn. Jag bor för närva-

rande i ett traditionellt präglat hushåll på Färöarna i vilket det också ingår en blandrashund, som hundarna ofta är här. Hunden heter, trots att det är en tik, Gulf. Anledningen att den heter så är att man tidigare haft ett par hundar som också hette Gulf i familjen. När denna hund införskaffades föll det sig därför naturligt att den skulle ha samma namn som de tidigare hundarna, trots att det gått många år sedan den förre Gulf gick bort. Detta namnskick ansluter till ett äldre namngivningsmönster i övriga Norden. Numera vill man emellertid vanligen att de olika hundarna i ens liv skall ha individuella namn, bland annat för att man skall kunna skilja dem åt när man minns tillbaka. En hund uppfattas dessutom i dag som en personlighet, och en sådan skall givetvis ha ett eget namn.

Hundar kan i princip ha vilka namn som helst. I stamtavlorna kan man hitta många komplicerade frasnamn (Rhengolds Union Jack, Widholmens High Spirit Grimlin), vilka emellertid bara fungerar i utställningssammanhang. Till vardags har också dessa avelshundar vanligen ett enklare namn. Thorsen ger en rik exemplifiering av norska hundnamn, listade i ett särskilt register. Korta namn har alltid varit det brukliga: King hette en schäfer vi en gång hade, Isak var namnet på en newfounlandshund. Att ett par små långhåriga taxar familjen hade i början av 1960-talet hette Mississippi respektive Sirikit (efter Thailands drottning) – det var min mor som namngav dem – ansluter till Thorsens observation att kvinnor gärna ger hundarna originella och exotiska namn. Filmens och verklighetens hundhjältar har också fått ge namn åt våra hundar. Såväl Lassie som Laika har varit vanliga hundnamn i Norden, åtminstone för några årtionden sedan. Jag ville döpa en av våra hundar till Rintintin, fortfarande hågkommen genom filmer, när jag växte upp, men det mötte motstånd och fick överges. Även mänskliga

kändisar har fått ge namn åt hundar. Jag antar att min farmors tax Sickan fick sitt namn efter skådespelerskan Sickan Carlsson. Själv uppfattade jag det alltid som att skådespelerskan hade ett hundnamn. Ronja och Bamse lär för närvarande vara de vanligaste hundnamnen i Sverige, följt av Molly, Ludde och Fanny!

Ibland kan man förstås undra över namnval. Den brittiske generalen Montgomery hade inte bara kanariefåglar utan fick i krigets slutskede också ett par hundvalpar som döptes till Hitler och Rommel – ett besynnerligt förhållande till sina fiender respektive hundvänner kan man tycka (en namnkunnig svensk ambassadör i Moskva, som knappast kan beskyllas för vänsteråsikter, kallade sina katter på ambassaden, till värdnationens stora förtret har det sagts, för Stalin och Trotskij! Motivet var förstås att reta folket i Kreml, diplomatiskt var det i varje fall inte). Kontrastrika namn är förstås inte ovanliga. Att kalla en småväxt hund för Rambo eller Rocky är inte ovanligt. Hundnamn väcker också känslor och inbjuder till associationer. Att döpa en hund till Muhammed uppfattas säkert som mycket sårande av muslimska trosbekännare i ens omgivning. Thorsen har hittat ett exempel från New York 1908 där muslimer protesterade mot att en hund hade samma namn som profeten. Kungahuset har fått vara noga med vad de kallar sina hundar eftersom dessa blir föremål för offentlig granskning. Det har ju förekommit kritik mot val av hundnamn i det svenska hovet som till och med tvingades ändra namnet på en av sina hundar för några år sedan.

Hundhållandet innebär inte bara att skaffa sig en valp och att under hundens levnad ständigt ta hand om den. En dag har hunden blivit sjuk, för fet eller för gammal och det är dags att avliva den. Medan det ännu för några årtionden sedan fanns hundägare som lät göra golvfallar av sina döda hundar i Sverige, tycks det ha varit en

norsk egenhet att låta stoppa upp sin gamla jaktkamrat och förvara den i monterat skick i hemmet. Detta var uppenbarligen ett mode tidigare och fortfarande är det en och annan som lämnar in hunden till en konservator, enligt Thorsens undersökningar. Frågelistsvaren visar emellertid att flertalet i dag uppfattar detta som närmast absurt. Man stoppar inte upp en människa, skriver man, vilket ytterligare visar hundens närmande till sin ägare. Samtidigt kan man konstatera att sedvänjan med att ha uppstoppade djur och fåglar i hemmen överhuvudtaget gått tillbaka. Snarare kan man, åtminstone i Sverige, utläsa en direkt motvilja i åtminstone storstadsmiljöer. Det förnämliga konsthandverket som djurkonservator är till och med misstänkliggjort i opinionens ögon. Steget till att ha en uppstoppad hund måste i dag vara mycket stort.

Aksel Sandemose raljerade en gång i tiden över djurkyrkogårdar. Häromåret såg jag utanför Lissabons zoo en fascinerande begravningsplats för hundar. Den var fylld med i mina ögon groteskt överlastade gravvårdar. I själva verket var gravvårdarna en direkt avspegling av katolska begravnings seder och skiljde sig inte från dem som man reste över begravda människor. De flesta döda hundar har givetvis genom årtusendenas lopp grävts ner, kastats i sjön eller blivit uppätta av andra hundar och andra asätare. Idén med att resa gravvårdar över sina favorithundar är emellertid gammal. Redan i slutet av 1600-talet träffar vi på gravvårdar över döda hundar. Såväl gravarna till Karl XII:s Pompe död 1699 som Pompe 2 död i Polen 1703 är försedda med gravstenar. Till Pompe 2 diktade Israel Holmström det berömda epigrammet ”Pompe, kungens dräng, sov var natt i kungens säng; sist, av år och resor trötter, led han av vid kungens fötter. Mången täck och fager mö önskade som Pompe leva; många hjältar eftersträva att få såsom

Pompe dö”. Det ansluter också, som Thorsen visar, till 1700-talets tradition med humoristiska gravinskrifter och gravtal över avlidna hundar.

Som Thorsen mycket riktigt framhåller, är det emellertid bara ett fåtal hundar som verkligen begravs på djurkyrkogårdar också i vår tid. Numera tycks det vara vanligt att kremera hundarna, kanske framför allt av hygieniska skäl. Vissa ägare tycks emellertid vilja bevara askan av sina hundar i urnor, kanske en moderniserad form av att man för inte så många årtionden sedan kunde tänka sig att ge hunden evig vila som uppstoppad i hemmen. Nu ställer man istället urnan i hyllan.

Merparten av våra hundar slutar sina dagar med en spruta hos veterinären. Det har successivt ersatt andra avlivningsformer. Ännu på 1800-talet avlivade man hundarna genom att dränka dem eller slå dem i huvudet med en yxa. Ofta fanns det en särskild person, i Sverige kallad rackaren, flåbusen eller sockenlappen, som ombesörjde detta, även om fördomen mot att avliva den egna hunden knappast var lika stark som mot att slakta hästar. Hängning eller strypning var också vanligt. Samerna ansåg det till och med som det mest humana sättet att avliva sina hundar på. Metoden lär fortfarande tillämpas på Grönland. Att nyttja den egna bössan fanns det emellertid ett utbrett motstånd mot hos allmogen i Norden. Man ansåg att bössan, som ju var ett jaktvapen, kunde bli ”skämd” om den användes på det sättet.

Med moderniseringen under 1900-talet blev det emellertid en självklarhet att man själv skulle skjuta hunden när den blivit för gammal för att längre orka leva. Den skulle förpassas till de sälla jaktmarkerna, som man med intryck från tidens indianböcker, uttryckte det. Det har ansetts som ett för hunden värdigt sätt att göra sig av med den när den blivit för gammal eller man av olika skäl inte längre kunde ha den.

Där jag växte upp i Bergslagen ansåg vi det närmast som en plikt att själv ombesörja detta när jakt- eller sällskapshunden blivit för gammal och orkeslös. Ofta tog man med hunden ut i skogen eller till soptippen och gav den nådaskottet. Kunde eller ville man inte själv göra detta bad man andra ombesörja det åt en.

Att skjuta sin hund har emellertid försvunnit de senaste trettio åren. Jag fick en föraning om detta när jag som ung student i början av 1970-talet var i Stockholm för att förvärva en ny hundvalp. På modernt sätt blev jag ordentligt intervjuad – uppfödarna, en ung barnfamilj, ville förvissa sig om att jag var en lämplig hundägare – och råkade säga att vi hade varit tvungna att skjuta en nervös schäfer vi hade fått ta hand om efter en olämplig ägare. Det blev en fruktansvärt uppbragd reaktion hos familjens barn, något som var helt oväntat för mig som umgåtts med hundar hela mitt liv och redan som barn lärt mig förstå att man måste göra sig av med hunden till slut. Föräldrarna fick ägna mycket tid att lugna barnen och försöka förklara för dem att ”på landet” där det var långt till veterinären gjorde man fortfarande så. Jag kom varken från landet eller en miljö där vi saknade veterinär. Det vara bara så att avliva hundar var inget man besvärade veterinären i onödan med. Jag insåg dock att jag klampat i klaveret och lät stockholmarna leva med sin uppfattning. Hundvalpen fick jag i varje fall med mig hem.

Nu har tiderna ändrats, vilket Thorsen också visar. Även inbitna jägare tar nu med hunden till veterinären när tiden är inne. Inte heller säger man längre döda eller avliva hunden, utan det döljs eufemistiskt i uttryck som ”tagit bort den”. I den moderna världsbilden förpassas hunden till hundhimmeln. Begreppet de sista jaktmarkerna lever uppenbarligen kvar i Norge. Samtidigt kan man observera att många hundägare drar sig för att befordra sina

skyddslingar till den sista vilan. Istället kostar man på dyra operationer, eller som en arbetskamrat vars hund hade en så bräcklig rygg att den inte längre borde gå i trappor, föredrog att flytta till en lägenhet på bottenplan i stället för att avliva hunden. Dagens människor är beredda att göra stora uppoffringar för sina hundar.

Vi har länge saknat en ingående studie av hundens betydelse. Nu har vi fått en sådan som dessutom bjuder på bitvis mycket roande läsning. Jag kan därför med varm hand rekommendera Liv Emma Thorsens opus till alla som är intresserade av människans relationer till sina husdjur. Samtidigt är det ett gott stycke kulturhistoria vi får oss till livs. Människans ändrade förhållanden till hunden säger givetvis mycket om samhället som sådant. Det sägs

ibland att man kan dela in människor i hund- och kattmänniskor. Några föredrar hundens inställsamhet och lydnad medan andra känner sig mer befryndade med kattens frihetsbejakande och självständighet. Det är givetvis trams. Man kan gilla såväl katter som hundar och som ägare ha glädje av båda. Jag vet, för jag har haft åtskilliga hundar och katter genom åren. Nu har vi äntligen fått en mycket läsvärd bok om hundens plats i människans liv, men vi saknar fortfarande framställningen om katten och katthållning genom tiderna. Det är en inte mindre intressant historia att berätta. Kan det vara nästa uppgift?

INGVAR SVANBERG
VESTMANNA, FÄRÖARNA & UPPSALA,
SVERIGE